

ERZURUM KÜTÜPHANELERİNİN TARİHİ VE BUGÜNÜ THE HISTORY AND TODAY OF ERZURUM LIBRARIES

DÜNDAR ALİKILIÇ

Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
Prof. Dr. Atatürk University, Faculty of Letters, Information and Records Management

alikilic@atauni.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-5281-9152>

MALİK YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
Asst. Prof. Dr. Atatürk University, Faculty of Letters, Information and Records Management

malik.yilmaz@atauni.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-3217-9776>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-63, Eylül-September 2018 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-*Received Date* : 29.06.2018

Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 29.08.2018

Sayfa-*Pages* : 705-720

 <http://dx.doi.org/10.14292/Turkiyat3963>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate

ERZURUM KÜTÜPHANELERİNİN TARİHİ VE BUGÜNÜ
THE HISTORY AND TODAY OF ERZURUM LIBRARIES

DÜNDAR ALİKILIÇ- MALİK YILMAZ

Öz

Kütüphane, basılı ve elektronik bilgi kaynaklarının toplandığı, bu kaynakların belli bir sisteme göre tasnif edildiği, korunduğu ve çeşitli hizmetlerle kullanıcıya sunulduğu toplumsal kurumlardır. Bu açıdan kütüphane, toplum ile bireyin eğitiminde ve gelişmesinde en önemli unsurların başında gelmektedir. Yapılan kazılardan ve araştırmalardan elde edilen bilgi ve belgelere göre, kütüphanelerin geçmişi M.Ö. 4000'lere kadar uzanmaktadır. Geçmişe eskiye dayanan bu kurumların Anadolu'da da var olduğu arkeolojik kazılarla ispatlandığı gibi tarihi kayıtlarda da yer almaktadır. Anadolu'nun en eski yerleşim merkezlerinden biri olan Erzurum'un Türkler tarafından fethiyle birlikte başlayan imar faaliyetlerinde kütüphaneler de payını almıştır. Osmanlı Devleti'nde kütüphane hizmetleri vakıflar aracılığıyla yürütülmekteydi. Bu kütüphaneler ilkin cami, türbe, medrese ve tekke gibi kurumlarda ortaya çıkmış, sonrasında ise müstakil kütüphane binaları yapılarak vakıf bünyesinde kütüphane hizmeti verilmeye başlanmıştır. Cumhuriyetin ilanına kadar kütüphane hizmetleri bu şekilde devam etmiştir. Cumhuriyet döneminde farklı bir boyut kazanarak bu hizmetler devam etmiştir. Osmanlı döneminden günümüz Türkiye'sine kadar uzanan Erzurum kütüphanelerinin tarihi, çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Belgesel tarama yönteminin kullanıldığı çalışmada ulaşılan kaynaklar doğrultusunda değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, kütüphane, kitap, Erzurum kütüphaneleri

Abstract

The library is a social institution in which information resources are gathered, these resources are classified and protected according to a certain system and presented to the user with various services. In this regard, the library is one of the most important elements in the education and development of the society and the individual. According to the information and documents obtained from the excavations and researches, the history of libraries dates back to 4000 BC. Archaeological excavations and records prove that these institutions, dating back to the past, are also found in Anatolia. Erzurum, one of the oldest settlements in Anatolia, has also included libraries in the reconstruction activities that began with the conquest of the Turks. In the Ottoman Empire, library services were carried out through foundations. These libraries first appeared in institutions such as mosques, tombs, madrasa and Islamic monastery and then, independent library buildings were built and library services were started to be provided in the foundations. Library services continued until the declaration of the Republic in this way. These services continued by gaining a different dimension in the Republic period. The subject of this study is the history of Erzurum libraries extending from the Ottomans and finally to the present day Turkey. In this study, the documentary screening method was used, and assessments were made in accordance with the sources reached.

Key Words: Erzurum, library, book, Erzurum libraries

Giriş

Erzurum, Akdeniz limanlarından ve Suriye'den hareket edip, Konya, Kayseri, Sivas ve Erzincan'dan gelip Azerbaycan'a varan veya Türkistan'dan Erzurum'a erişip aynı yoldan Akdeniz'e veya Trabzon limanlarına giden büyük kervan yolunun üzerinde yer alan çok önemli bir şehirdir (Turan 1980: 33). "Bu öneminden dolayı Erzurum, tarihin çeşitli dönemlerinde bir ilim ve kültür merkezi olmuştur. Bu nedenle bu yerleşim yerinde pek çok ilim adamı yetişmiş, tarihî ve mimari hüviyetlerini ve karakterlerini koruyarak günümüze kadar gelebilmiş kıymetli eserler meydana getirilmiştir" (Konyalı 1960: 290).

Erzurum tarih boyunca pek çok farklı medeniyete ve kültüre ev sahipliği yapmıştır. "Erzurum, Aras, Çoruh ve Fırat'ın kaynaklarını aldığı yaylaya hâkim bir merkezdir. Tarihin hemen her devresinde, bağlı bulunduğu siyasi teşekküllerin hayatında büyük rol oynamış, bu yüzden sık sık tarih kaynaklarında zikredilmiştir. İlk bilinen halkı Urartulardır. Bunu, Hititler, Ermeniler, Medler, Persler, Partlar, Romalılar, Sasaniler, Bizanslılar ve Türkler takip etmiştir" (Konukçu vd. 1989: 4). Şehrin bilinen ilk adı, Doğu Roma (Bizans) İmparatoru II. Theodosios'a (408-450) izafe edilen Theodosiopolis'tir. Ermeniler ise burayı Karin veya Karnoi-Kalak adıyla anmışlardır. Erzurum'un Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden sonra 1518-1519 tarihleri arasında Osmanlı yönetimine dâhil edilmiştir. Nitekim bölgenin 1520-1530 yıllarında yapılan tahrirlerinin genel sonuçlarını içine alan Karaman Rum Vilâyeti Tahrir Defteri'nde Erzurum Osmanlı sınırları içinde gösterilmektedir. Kesintisiz olarak Rusların Erzurum şehrine girdiği ve üç ay kaldığı 1829 yılına kadar Osmanlı idaresinde kalan Erzurum yine 1878 yılında yapılan Edirne Mütarekesi ile Ruslara teslim edildiyse de, 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması ile Ruslar şehri terk etmiştir. Ruslar, Erzurum'a Ermenilerin yardımıyla 16 Şubat 1916 yılında üçüncü defa tekrar girmiş, ülkelerinde 1917'de çıkan ihtilâl nedeniyle Erzurum'dan çekilmek zorunda kalmışlardır (Küçük 1995: 321-324). Bu tarihten sonra Erzurum Milli Mücadele'de önemli görevler üstelenerek yeni ve millî bir devletin kuruluşunda önemli rol oynamıştır. Erzurum günümüzde de Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki en önemli şehirlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yukarıda sözü edilen medeniyetlerin ve kültürlerin izlerini bugün de taşıyan şehir, pek çok eserle birlikte kütüphanelere de sahiptir. Çalışmada belgesel tarama yöntemi kullanılarak elde edilen veriler doğrultusunda özellikle Osmanlı döneminden günümüze Erzurum kütüphaneleri ele alınarak değerlendirilmiştir.

Türk-İslam Geleneğinde Kütüphaneler

İslâm medeniyetinde ilk kütüphanelerin çoğunlukla cami, medrese ve dergâh gibi kurumlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim camilerde kitapların saklandığı dolap gibi bölümlerle kütüphane kurumunun ilk adımları atılmaya başlanmıştır. Camilerin bir eğitim ve öğretim mekânı olarak kullanılması, Türk-İslâm geleneğinde başlangıçtan beri benimsenen ve devam ettirilen bir uygulamadır. Müslüman toplumlarda cami, mescit ve medreselerde dinî eğitim ve öğretim verildiği gibi, ayrıca bu yapıların kütüphane hizmeti sunma gibi değişik amaçlar için de kullanıldığı bilinmektedir (Keleş 2000: 40). Bunun en güzel örneği Mısır'daki El-Ezher Camii'dir (970-72). "Aynı zamanda bir eğitim kurumu olarak da El-Ezher, İslâm dünyasında büyük bir şöhrete sahiptir" (Uzun 1995:

53-58). Anadolu Selçukluları ve Osmanlılarda da aynı şekilde hizmet veren medreselerin varlığı tarihi kayıtlarda mevcuttur. Nitekim ilk Osmanlı kütüphanelerinin medreselerde kurulduğu tahmin edilmektedir. Tarihler bize Osmanlıların ilk medresesinin Orhan Bey zamanında İznik'te kurulmuş olduğunu bildiriyor. İkinci medrese ise yine aynı padişah devrinde Lala Şahin Paşa tarafından Bursa'da açılmıştır. Bununla birlikte kaynaklarda içerisinde bir kütüphane bulunduğundan söz edilen ilk medrese, Bursa'da Eyne Bey Subaşı tarafından Yıldırım Bayezid döneminde (1389-1402) kurulanıdır. Vakfiyesi bulunan ilk kütüphaneler ise Edirne II. Murad dar-ül-hadisinde ve Bursa Umurbey Camii'nde kurulmuş olan kütüphanelerdir. Nitekim Timurtaş Paşaoğlu Umur Bey'in Bursa'daki camisine vakfettiği kitapların ilk listesi, Umur Bey vakıflarına ait 1440 tarihli vakfiyenin sonunda yer almaktadır. Bu listede 'Kütüb-i Türkiyye' başlığını taşıyan bölümde bir sıra gözetilmeden sadece kitapların adları verilip cilt sayıları belirtilmiştir (Cunbur 1963: 111).

Kütüphanelerin bir bölümünün cami ile bitişik olması, bir bölümünün de okul biçiminde kullanılması bir Türk-İslâm geleneğidir. Caminin zaman içinde verdiği hizmetler konusunda yapılmış saptamalardan biri de, buralarda bağış ve benzeri yollarla kutsal ve kıymetli kitapların toplanmış olmasına, kitaplıklar kurulmasına ve bu yerlerin kütüphane şeklinde kullanılmasına yol açtıdır. O kadar ki, 'zamanla camilerin yakınlarında ayrıca kütüphaneler açılması bile' sözü edilen uygulamayı tümünden değiştirememiştir (Başar 1977: 64). Cami ve medreselerin yanında dergâhların da bu uygulamaya katıldığı bilinmektedir. Kitaplara ilgisi olan kentlilerin yazılı kültüre ulaşmasında dergâhların önemli bir rolü vardı ve bunların sayısı oldukça fazlaydı (Faroqi 2002: 2).

Osmanlı kütüphanelerinin en eskilerinden biri de saray kitaplıklarıdır. Sonra bunları bey ve paşa konaklarındaki özel kitaplıklar takip etmiştir. Kitaplıklara olan ilgiyle birlikte bir süre sonra kitaplık, ev ve konakların en az mutfak kadar gerekli bir bölümü haline gelmiştir ve zamanla bu özel kitaplıklar vakıf kitaplıkları halini almıştır (Şehsüvaroğlu 1978: 4). Dolayısıyla Osmanlı'dan önce kütüphaneler diğer İslâm memleketlerinde olduğu gibi şahısların kendi çaba ve gayretleriyle kurulurken, bu durum Osmanlı Devleti'nin özellikle yükselme döneminde vakıfların müdahalesi ve kütüphanelerin vakıflara devri ile birlikte umumî bir hal almıştır (Sümer 1962: 235).

Osmanlı Devleti'nde sosyal hizmetlerin büyük bir kısmı, hayır sahipleri tarafından kurulan vakıflar aracılığıyla yürütülmekteydi. Bir insanın doğumundan ölümüne kadar hayatının her aşamasında ihtiyaç duyabileceği her duruma cevap verebilmek amacıyla kurulmuş olan vakıflar arasında, medreselerde müderris ve öğrencilerin, mahallerde de mahalle halkının kitap ihtiyaçlarını karşılamak için yapılmış kitap ve kütüphane vakıfları da bulunmaktaydı. Bu kütüphaneler ilk devirlerde cami, türbe ve tekke gibi müstakil bir hayır kurumunun içinde kurulmuşlardı. Daha sonraki yüzyıllarda da aynı amaca yönelik, yine bir vakıf kuruluşu olan müstakil kütüphaneler ortaya çıkmıştır. Bu yüzden Osmanlı devri kütüphaneleri karşımıza bir vakıf kuruluşu olarak çıkmaktadır (Erünsal 2008: XIII-XIV).

XVII. yüzyılın başlarından itibaren, büyük şehirlerde kurulan kütüphanelerin yanında, devletin diğer bölgelerinde kurulan kütüphanelerin sayısında da bir artış görülmektedir. Kütüphanelerin büyük şehirlerin dışına yayılması, halk arasında okuma-

yazma oranının artması ve kitaba ihtiyaç duyulmasıyla izah edilebilir. Bu kütüphanelerin dermelerinin oluşturulmasında halkın ihtiyacından çok medrese öğrencilerinin ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulduğu dikkate alınacak olunursa merkezden ufak bölgelere doğru kütüphanelerin yayılması, Osmanlı toplumunda okuma-yazma oranının artmasının yanında, medrese eğitiminin yaygınlaşmasıyla da açıklamak gerekir. Bununla birlikte bu bölgelerdeki medreselerin, genellikle buralarda yetişen veya bir süre vazife yapan devlet adamları ve âlimler tarafından kurulmuş olmaları, daha önceki asırda mevcut olan ‘yetiştigi memlekete bir hayır müessesesi kazandırma’ arzusunun giderek arttığını gösterir (Erünsal 2000: 54). İslâm geleneğinden gelen vakıf anlayışı sayesinde ortaya çıkan kütüphaneler, kütüphanecilik uygulamalarının ilerleyişi açısından çok önemli bir yer tutmaktaydı. Vakıfların Türk kütüphaneciliğine ilk etkisi, onu toplumda oluşan karar ve destekle biçimlenip süregiden bir kurum haline gelme olanağı sağladıdır (Soysal 1998: 21). Bu kütüphanelerin dermeleri vakfedilen kitaplardan oluştuğu gibi zenginleşmesi de büyük oranda aynı yoldan sağlanmaktaydı.

Osmanlı döneminde kütüphane dermelerinin oluşturulması konusunda en çok rastlanan uygulama; medrese kurucularının yaptıkları medreselere, talebelerin öğrenimi için gerekli kitapları bağışlayarak bir kütüphane kurmalarıydı. İstanbul’da ve İstanbul dışında kurulan birçok medresede, ders kitaplarından meydana gelmiş küçük dermelere sahip kütüphaneler vardı. Bu tür kütüphanelerin yanında, ulemâ sınıfından kimselerin özel kütüphanelerini, bazen medrese, cami ve tekke gibi müesseselere vakfettikleri, bazen de kitaplarının kendi evlerinde muhafaza edilmesini ve ihtiyaç sahiplerinin bu kitaplardan yararlandırılmasını istedikleri görülür (Erünsal 2000: 62). Tanzimat’tan sonra kurulan vakıf kütüphanelerinin ise çoğunlukla müstakil kütüphane binalarında hizmet verdiği, bunun yanında medrese, cami ve evlerde de kütüphanelerin var olduğu görülmektedir.

Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Erzurum Kütüphaneleri

Erzurum’da kültürel anlamda ilk İslâmî dönem mimarî eserleri Saltuklular devrinden kalmadır (Doğanay 1989: 25). Hakikatte Saltuklular, Erzurum’a Türk ve İslâmî karakterler kazandıran ilk siyasî teşekküldür. 11. ve 12. yüzyıllardaki Erzurum hayatına damgalarını vurmuşlar ve o zaman inşa edilen, devrin klasik mimarisini aksettiren kule, cami ve kümbetler orijinalliklerini büyük ölçüde muhafaza ederek şekil değişiklikleri ile günümüze kadar ulaşabilmişlerdir (Konukçu 1992: 28).

Selçuklular döneminden Erzurum’da bulunan en ihtişamlı âbide şüphesiz Çifte Minareli Medrese’dir. Hatuniye Medresesi adı ile de bilinen Anadolu Selçuklu devrinin en büyük medreselerinden biri olan yapının, tarihi ve inşası hakkında bir kayıt yoktur; fakat mimari tarzına bakıldığında 1271’den sonra yapıldığı tahmin edilmektedir (Uluçam 1994: 749-758). Dolayısıyla mimari tarzı dikkate alındığında Selçuklu devrine ait olduğu anlaşılmaktadır. Ruslar 1828’de Erzurum’u işgal edince Çifte Minareli Medrese çok zarar görmüştür. Ruslar medresenin kapısını söküp, bazı yazmalarla birlikte götürmüşler ve medresedeki mezarı da tahrip etmişlerdi. Bu münasebetle medreseye ait bir vakfiye kitabe ve bazı kitaplar da Rusya’ya götürülmüştür (Turan 1980: 35).

Selçukluların yıkılışından sonra Erzurum’da İlhanlılar devri başlamıştır. İlhanlılar zamanında Erzurum özellikle mimari açıdan altın çağını yaşamıştır. Cami, medrese,

kümbet vs. gibi eserlerin bazıları, tahribata uğramalarına rağmen, günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bu eserler içinde en önemlisi Yakutiye Medresesi'dir. Medrese H.710/ M.1310 yılında Hoca Cemaleddin Yakut tarafından inşa edilmiştir. Bir diğer medrese ise Ahmediye Medresesi'dir. Bu medrese Erzincan Kapı Sempti'de bulunan Murat Paşa Camisi'nin yanındadır. Bu medrese H.714/ M.1314 tarihinde Ahmed bin Ali bin Yusuf tarafından yaptırılmıştır (Çelik 1997: 80). Buralardaki kütüphaneler, kitaplar ve kitap sayısı ile ilgili her hangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Bununla birlikte medreselerde ilmi eğitim verildiği, bunun da en önemli destekçisi kitap ve kütüphane olduğu düşünüldüğünde, bu kurumlarda kütüphane ve kitapların yer aldığı söylemek yanlış olmaz.

Anadolu Selçuklularının dağılmasıyla başlayan Beylikler Devri'nde kütüphanelerin varlığı devam etmiştir. Bazı beyliklerin saray ve medreselerde kütüphaneler kurdukları bilinmektedir; ancak bunların Anadolu Selçuklularında olduğu gibi, buldukları yapı içerisinde bir bölümde yer alan ve müstakil yapıya sahip olmayan kütüphaneler oldukları sanılmaktadır (Eyice 1957: 728-729). Bunu takiben Osmanlı Dönemi'nde çoğunlukla cami ve medreselerde olmak üzere saray ve türbe içlerinde birkaç dolaptan oluşan kütüphaneler kurulduğu çeşitli vakfiyelerden ve tarihi belgelerden tespit edilmiştir (Erünsal 2000: 61).

Bütün Anadolu'da olduğu gibi Erzurum'da da kütüphanelerin ve kütüphaneciliğin altın devri Osmanlı Devleti Dönemi'nde yaşanmıştır; ancak bu ilerleme biraz zaman almıştır. 1540 yılından önce çok az olan Erzurum nüfusu, iskân için kolaylık sağlayan ve göçü teşvik eden bazı tarikat şeyhlerinin gelmesiyle ve halkın isteğiyle Kanuni Sultan Süleyman tarafından yürürlüğe konulan Osmanlı kanunnamesiyle bir kısım uyumsuz vergiler kaldırılmış, bu durum Erzurum'un imar ve iskânını kolaylaştırmış ve halkın gelip şehre yerleşmesini hızlandırmıştır. Bunun sonucunda yeni oluşturulan mahallelerde halkın ihtiyacını karşılayacak müesseseler de kurulmuştur. Bu müesseselerin başında gelen zaviyeler şehrin hem nüfusunu arttırmış hem de kültür seviyesini yükseltmiştir (Küçük 1995: 324). Bu gelişmelerle birlikte, şehirde küçük dermelere sahip cami ve medrese kütüphaneleri kurulmaya başlanmıştır.

Cumhuriyet dönemi öncesinde bazı kayıtlarda, Erzurum'da her biri müstesna eserlerle tezyin edilmiş on iki adet kütüphaneden bahsedilmektedir. Bu kütüphaneler şunlardır (Salnâme-i Maarif, 1318: 1016).

- Şeyhler,
- Cennetzâde,
- İbrahim Paşa,
- Zeynal,
- Fevziye,
- Ali Paşa,
- Dersane (Murat Paşa Cami yanında),
- Sultaniye,
- Gümrük Cami,
- Gürcü Mahmut Paşa,
- Muid Efendi,
- Yeğen Ağa.

Kayıtlarda sözü edilen kütüphanelerin müstakil bir binaya sahip bir kütüphane mi yoksa buldukları yapı içerisinde bir raf, bir dolap veya bir hücre şeklinde teşekkül etmiş kütüphane mi olduğu konusunda herhangi bilgi yoktur. Şu anda bu kütüphanelerden hiçbiri mevcut değildir. Yalnız bir kısmının kitapları kütüphane sahiplerinin torunları ve/veya varisleri tarafından muhafaza edilmektedir. Salnâme-i Maarif’de yukarıda gösterilen kütüphanelerin bazılarına ait herhangi bir kayıta ulaşılamamıştır. Bununla beraber ERŞA (Erzurum Şehir Arşivi) tarafından hazırlanan Osmanlı Dönemi Erzurum şehir haritasında bazı medreselerde kütüphane olduğu da gösterilmektedir. Bunlardan bazılarının isimleri şöyledir: Faik Osman Kütüphanesi, Kacırzâde Medrese ve Kütüphanesi, Kurşunlu Medrese ve Kütüphanesi, Haliliye Medrese ve Kütüphanesi, Ahmed Bedreddin Efendi Kütüphanesi, Gümrük Camii Medrese ve Kütüphanesi (ERŞA 2017). Kayıtlarda ve Maarif Salnânesi’nde yer alan kütüphaneler şunlardır:

Habib Efendi Kütüphanesi

Maarif Salnâmesi’nde Osmanlı Dönemi’nde Erzurum’da yapıldığı bilinen en eski tarihli kütüphane H.1150/ M.1737 yılında tesis edilmiş Habib Efendi Kütüphanesi’dir (Salnâme-i Maarif, 1318: 1016). Erzurum merkez kazasında, Şeyhler Mahallesi’nde Habib Efendi tarafından yaptırılan kütüphanede 145 adet kitap bulunmaktaydı (Salnâme-i Maarif, 1318: 1016). Habib Efendi’nin Erzurum’da ilmin yaygınlaşmasında büyük bir rol oynadığı kabul edilir. H.1030/M.1621 tarihinde Erzurum müftüsü olmuş H.1040/ M.1630 yılında vefat etmiştir. Bu kütüphanenin, kaydı bulunan ilk ve özel kütüphanelerden olduğu sanılmaktadır. Kütüphanenin kuruluş tarihi bu kütüphanenin ‘Habib Efendi’ adıyla torunları tarafından kurulduğunu göstermektedir (Bakırcı 2007: 392-393).

İbrahim Paşa Kütüphanesi

Türk kütüphaneleri tarihinde Sultan I. Mahmud devri kütüphaneleri anlatılırken, Yazıcızâde İbrahim Paşa bin Mustafa’nın Erzurum’da bulunan medresesinde (H.1161/ M.1748) kurduğu kütüphane daha önceki asırlarda kurulan küçük mahalli kütüphanelerin birer devamı şeklinde bahsedilmektedir (Erünsal 1991: 98). Erzurum’da çeşitli görevlerde bulunan İbrahim Paşa kendi adına nispetle tanınan İbrahim Paşa Külliyesi’nde çeşme, cami, medrese, kütüphane gibi yaptırmış olduğu değişik hayratı bulunmaktadır. Vakfiyesinde kütüphane için ayrıca yakıt vs. masrafı gösterilmesi bu kütüphanenin külliye içerisinde yer almadığını, buna mukabil müstakil bir kütüphane olduğunu göstermektedir. Kütüphanenin müstakil olması da kitap sayısının fazla olduğunun bir göstergesi sayılabilir (Bakırcı 2007: 395). İbrahim Paşa Kütüphanesi’ne ait vakıf mühürlü kitaplar günümüzde Erzurum Yazma Eserler Kütüphanesi’nde bulunmaktadır.

Cennetzâde Abdullah Efendi Kütüphanesi

Sultan II. Mahmud devrinde Erzurum’da Cennetzâde Abdullah Efendi Kütüphanesi’nin (H.1250/ M.1834) varlığı zikredilmektedir (Erünsal 1991: 126). Cennetzâde Abdullah Efendi Kütüphanesi, Yukarı Mumcu Mahallesi’nde Cennetzâde Abdullah Efendi tarafından H. 1250 tarihinde yaptırılmış olup 450 kitabı mevcuttu. Erzurum kütüphaneleri, içerisinde, kayıtlı en çok kitap bu kütüphanede bulunmaktaydı.

“Cennetzâde Abdullah Edip Efendi Kütüphanesine ait bir kataloğun elyazması bugün Gürcistan Bilimler Akademisi’nde bulunmaktadır” (Çögenli ve Bakırcı 2009: 8).

Hacı Mehmed Efendi Kütüphanesi

Erzurum’daki tarihi kütüphanelerden biri de Hacı Mehmed Efendi Kütüphanesi’dir. Yakutiye Medresesi arkasında yer alan Kara Kilise/Karaköse Mahallesi’nde, Hacı Mehmed Efendi tarafından H.1288/ M.1871 tarihinde yaptırılan kütüphanede 273 adet kitap bulunmaktaydı (Salnâme-i Maarif, 1318: 1016).

Halil Efendi Kütüphanesi

Erzurum kütüphaneleri içerisinde kuruluş tarihi belli olmayan kütüphanelerden biri olan Halil Efendi Kütüphanesi, Caferiye Mahallesi’nde, Halil Efendi tarafından yaptırılmıştır. Kütüphanede 150 adet kitap bulunmaktaydı (Salnâme-i Maarif, 1318: 1015). Oldukça varlıklı olduğu anlaşılan Halil Efendi medrese ve kütüphane yanında cami, mescit, han, yol, çeşme gibi pek çok hayrat yaptırmıştır. Salnâme-i Maarif kayıtlarında kütüphanede 150 cilt kitap olduğu yazsa da, vakfiyesinde bu kütüphanede 240 cilt kitabın yer aldığı belirtilmektedir; ancak günümüze ulaşan bu kitapların zahriyelerindeki kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla 50 cilt kadar günümüze intikal etmiştir (Cögenli ve Bakırcı 2009: 11-12).

Hacı Dede Ağa Kütüphanesi

Diğer bir kütüphane ise Hacı Dede Ağa Kütüphanesi’dir. Bu kütüphane ‘Pervizoğlu Dairesi’nde olup içerisinde 330 adet kitap mevcuttu (Salnâme-i Maarif, 1318: 1015). Bu kütüphane Pervizoğlu Camii’nin müstemilatından iken, herhangi bir nedenle daha sonra Zeynal Camii müstemilatına taşınmıştır. Bundan dolayı Pervizoğlu Camii Kütüphanesi ile Zeynal Camii Kütüphanesi’nin aslında aynı kütüphane olduğu anlaşılmaktadır (Bakırcı 2007: 298).

Osmanlı döneminde Erzurum’daki bazı kütüphanelerin mevcut olmadığı; fakat kayıtlarda var olduğu, isimleriyle beraber buldukları mahallelerle anıldığı bilinmektedir. Bunun nedeni de kütüphanelerin yer aldıkları cami ve medreseler ait olmaları ve bu isimlerle anılmalarıdır. Vakıf kayıtlarından bu kütüphanelerin varlığı tespit edilebilmektedir. Bunlardan biri Bakırcı Camii Kütüphanesi’dir. Kütüphane, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında Rus işgalciler tarafından yağmalanmıştır.

Muid Muhyeddin Efendi Kütüphanesi

Kütüphanenin kurucusu Muid Muhyeddin Efendi’dir. H.11261/ M.1845 tarihinden önce kurulmuştur. Erzurum vakıf kayıtlarında bu kütüphanenin ve vakfının olduğu açıkça görülmekte ise de başka hiçbir kayıt tespit edilememiştir (Bakırcı 2007: 397).

Cumhuriyet Dönemi Erzurum Kütüphaneleri

Osmanlı-Türk toplumundan intikal eden kitap ve kütüphane anlayışı, Cumhuriyetin ilanı ve devamında ortaya konulan uygulamalar ile farklı bir boyut kazanarak kurumsal bir yapıya bürünmüştür. 3 Mart 1924 tarihinde çıkartılan ‘Tevhid-i Tedrisat’ kanunu ile daha önce Evkaf Nezâreti’ne bağlı olan okul, medrese ve

kütüphaneler Maarif Vekâleti'ne bağlanmıştır. 1927 yılında çıkartılan tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına dair kanun ile de buralarda bulunan kitaplar kütüphanelere devredilmiştir. Bu suretle kütüphaneler tarihimizde yeni bir dönem açılmıştır (Şenalp 1974: 39-40). Cumhuriyet döneminde kütüphaneler Maarif Vekâleti Kütüphaneler Müdürlüğü'ne bağlı olarak, Maarif Kütüphanesi, Memleket Kütüphanesi, Gazi Kütüphanesi, Umumi Kütüphane, Halk Kütüphanesi, Kitapsarayı, Şehir Kütüphanesi, Vatan Kütüphanesi, Milli Kütüphane, Halk Kitaplığı gibi değişik adlar altında hizmet vermişlerdir (Kuruluş ve Görevler 2018).

Kütüphanelerin Maarif Vekâletine bağlanmasından kısa bir süre sonra 1925 ve 1926 yıllarında Türkiye'deki kütüphanelerin genel durumu ile ilgili iki önemli rapor hazırlanmıştır. Bu raporlardan ilki Amerikalı eğitimci John Dewey tarafından 'Türkiye Maarifi Hakkında Rapor' adlı çalışmadır. Bu raporun 'Kütüphane Faaliyetleri' konulu bölümde daha çok eğitim yöntem ve teknikleri açısından değerlendirilen kütüphaneler özellikle gençleri okuma ve araştırma faaliyetlerine yardımcı olması açısından ele alınmıştır (Anameriç 2009: 48-49). İkinci rapor ise Hars Dairesi Müdürü Dr. Hâmit Zübeyir Koşay'ın kütüphanelerimizin genel durumu hakkında 1925 yılında hazırlanmış olduğu 'Kütüphanelere Dair' başlıklı çalışmasıdır. Koşay bu çalışmasında, Türkiye'deki kütüphanelerin genel durumu ve alınması gereken önlemlerle ilgili bilgiler vermektedir (Şenalp 1974: 40; Anameriç 2009: 49).

Kitap ve kütüphaneye verilen önemi gösteren bir diğer çalışma ise 1934 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün emriyle çıkartılan 'Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu'dur. Böylece Türkiye'de basılan her türlü bilgi kaynağı derlenerek kanunda belirtilen kütüphanelere gönderilmesi sağlanmış, bilgi kaynaklarının denetimi, erişimi ve kullanımı sağlanmıştır. Daha sonra "1950 yılında 5632 sayılı kanun ile kurulan Milli Kütüphane'nin kurulması Türk insanının kütüphane ve kitaba verdiği önemin bir kanıtıdır (Soysal 1998: 43).

Cumhuriyet sonrası diğer şehirlerde olduğu gibi Erzurum'da da farklı kurumlarda farklı adlar altında çeşitli kütüphaneler tesis edilmiştir; fakat zamanla pek çoğu ya kapatılmış (örneğin halkevleri kütüphaneleri gibi) ya da kurulan yeni kütüphanelere devredilmiştir. Nitekim sonrasında öne çıkan Erzurum merkezinde yer alan ve faaliyet gösteren iki önemli kütüphaneden söz edilebilir. Bunlardan ilki, Erzurum İl Halk Kütüphanesi, ikincisi ise Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'dir. Aşağıda Erzurum'da mevcut olan veya Erzurum'dan çeşitli nedenlerle başka şehirlere nakledilen kütüphaneler ele alınmıştır.

Erzurum İl Halk Kütüphanesi

1949 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kurulmuştur. O tarihlerde ilga edilen 3. Umumi Müfettişlik kütüphanesindeki 6.000 kitap ve 1952 yılında kapatılan Erzurum Halkevine ait 12.000 kitap kütüphaneye devredilmiştir. Zaman içinde şahıs bağışları da olmuştur. Eski Erzurum milletvekili Cevat Dursunoğlu, Kemal Kutluata, Ziya Soylu, Hoca İbrahim Hakkı Leylioğlu ve Rasim Erverdi farklı zamanlarda çeşitli eserler bağışlamışlardır. 1979 yılında Yoncalık Sementi'nde yapılan yeni hizmet binasına taşınmış olup burada hizmet vermektedir (Erzurum İl Halk, 2018). İl Halk Kütüphanesi 2013 yılsonu 79.150 adet kitap sayısıyla birlikte 2.000 adet basma eser (Arap harfli) 53

adet Farsça eserle şehrin bilgi kaynağı ihtiyacını karşılamaktadır. Kütüphanede yer alan Osmanlı dönemi pek çok önemli yazma eser ve bazı özel koleksiyonlar, Erzurum Yazma Eser Kütüphanesi 2011 yılında kurulduktan sonra bu kütüphaneye devredilmiştir.

Atatürk Üniversitesi Kütüphaneleri

Merkez Kütüphane: Erzurum'daki en önemli kütüphane, Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'dir. 1957 yılında üniversite ile birlikte kurulan kütüphane 250.000 kitap toplamıyla bölgenin en önemli kütüphanesi konumundadır. Kütüphane aynı zamanda Osmanlı'da matbaanın kuruluşundan harf devrimine (1928) kadar biriktirilen matbu eser açısından Türkiye'nin en zengin koleksiyonlarından birine sahiptir. Seyfettin Özege tarafından bağışlanan söz konusu koleksiyon, 57.000'i bulan kitap, süreli yayın vb. kaynağı içermektedir. Özege koleksiyonunun yanında Muhtar Karahanoğlu'nun bağışladığı koleksiyon da burada bulunmaktadır. Ayrıca üniversite kütüphanesi yazma eserler koleksiyonu olarak da Türkiye'nin nadir kütüphaneleri arasındadır. Kütüphanede, Ağâh Sırrı Levend'den (ASL) 639, Mahmud Muhtar Karahanoğlu'ndan (MMK) 127, Seyfettin Özege'den (SÖ) 330, bağış yoluyla 2 ve dışarıdan satın alınan (SA) 485 olmak üzere toplam 1.583 adet yazma eser bulunmaktadır (Erkal 2000: 214). Her yıl binlerce kullanıcıya hizmet sunan üniversite kütüphanesinde Arapça, Farsça ve Osmanlıca yazma ve basma eserlerle birlikte çeşitli dillerde pek çok yayın da yer almaktadır.

İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi bünyesinde yer alan kütüphanede 35.000 cildi aşkın eser bulunmaktadır. Çoğunlukla Arapça, Farsça ve Osmanlıca eserlerin mevcut olduğu kütüphanede önemli bazı koleksiyonlar da yer almaktadır. Bunlardan en önemlileri Ömer Nasuhi Bilmen'in el yazma eserleri ile bazı arşiv belgeleri sayılabilir.

Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde bulunan kütüphanede 20.000 civarında eser bulunmaktadır. Bunlardan 317'si yazma, 1700 matbu ve 100 civarında da nadir eser bulunmaktadır.

Erzurum Teknik Üniversitesi Kütüphanesi

Erzurum Teknik Üniversitesi, Erzurum'da ikinci bir devlet üniversitesi olarak 21.07.2010 tarih ve 27648 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 6005 numaralı kanun ile kurulmuştur. Kütüphane hizmetlerini hâlihazırda fakültelerde teşkilatlanarak yürüten Erzurum Teknik Üniversitesi, 2015 yılında proje ve tasarım çalışmalarını başlatmış, 2016 yılında ihale süreçlerini tamamlayarak 2018 yılının ikinci yarısında, kullanıcıların rahatça ulaşabileceği, fakülte ve bölümlere yakın, üniversite yerleşkesinin merkezinde yer alan uygun bir konumda merkezi kütüphane binasının yapımına başlamıştır. Kütüphane binasının yapımı halen devam etmektedir. Kütüphanede yaklaşık 40.000'e yakın yayın bulunmaktadır. Prof. Dr. Turgut Karabey Kütüphanesi Erzurum Teknik Üniversitesi Kütüphanesi içinde yer alan en hacimli bağış koleksiyonudur.

Erzurumlu Emrah Edebiyat Müze Kütüphanesi

Erzurumlu Emrah Edebiyat Müze Kütüphanesi'nin açılışı 29 Haziran 2012 tarihinde aslına uygun olarak restore edilen ve çevre düzenlemesi yaptırılan Yoncalık Sementi'nde bulunan eski Askeri Hamam binasında yapılmıştır. Kütüphanede 1.000'e

yakın yazarın edebiyat ve edebiyat kuramına ilişkin yaklaşık 5.000 kitap ve kitap dışı materyali bulunmaktadır. Türkiye’de yayımlanan 87 edebiyat ve sanat ile ilgili süreli yayının basılı sürümlerine erişim olanağı vardır. Ayrıca Edebiyat Müze Kütüphanesi’ne adını veren Erzurumlu Emrah’ın yanı sıra, İbrahim Hakkı Hazretleri ile Nefi divanlarının ve Erzurum’da üretilmiş bazı yazma eserlerinin tıpkıbasımları ile Erzurum ve çevre illerde yaşayan yazarların eserlerinden oluşan özel bir koleksiyon da bulunmaktadır. Kütüphanede, bugüne değin edebiyat ve sanat alanlarında çeşitli ödüller almış kitapların sergileneceği bir alan da yer almaktadır. Edebiyat tarihimizin seçkin 59 dergisinin kapaklarının tıpkıbasımları yapılarak sergilenmiştir. Erzurum’da yayımlanmış 23 süreli yayının dijital kopyalarından oluşan koleksiyon da mevcuttur. Ayrıca Erzurum Kent Kitaplığı bölümünde konuları Erzurum ile ilgili 400’e yakın eser bulunmaktadır. Bakanlıkça Türk Edebiyatının Dışa Açılımı (TEDA) çalışmaları çerçevesinde, başka dillerde yayımlanan tüm eserler yine bu kütüphanede kullanıcılara sunulmaktadır (Erzurumlu Emrah, 2018).

Erzurum Yazma Eserler Kütüphanesi

Erzurum Yazma Eserler Kütüphanesi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı taşra teşkilatında yer alan Ankara Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü’ne bağlı olarak Devlet Planlama Teşkilatı ile Devlet Personel Başkanlığı’nın görüşlerine dayanan Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın 12/1/2011 tarihli ve 6568 sayılı yazısı üzerine; 27/9/1984 tarihli ve 3046 sayılı Kanun’un 17. maddesinin (d) bendine göre, Bakanlar Kurulu’nca 8/2/2011 tarihinde kararlaştırılmış ve 8 Nisan 2011 tarih ve 27899 sayılı resmi gazetesinin 2011/1483 Karar Sayısı ile resmi gazetede yayımlanarak kurulmuştur. Kütüphane, tarihi Şeyhler Hamamı restore edilerek hizmete sunulmuştur. Kütüphanede Türkçe, Arapça, Farsça, İbranice ve Ermenice dillerinden yazılmış toplam 1.127 adet yazma eser bulunmaktadır. Halen kütüphaneye yazma eserlerin gelişi devam etmektedir.

Habib Baba Kütüphanesi

Erzurum Büyükşehir Belediyesi tarafından kurulan ve belediyenin Kültür ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı’na bağlı bir kütüphanedir. Habib Baba Kütüphanesi Erzurum’un tarihsel ve kültürel mirasına sahip çıkarak, gelecek kuşaklara bu mirası aktarmak, sosyal, kültürel ve sanatsal etkinlikler ile bilgi ve belgeleri bir merkezde toplayarak gün ışığına çıkarmak; halkın bilgi ve bilinç düzeyinin yükseltilmesi ve okuma alışkanlığının artırılması amacıyla kurulmuştur.

2014 yılı Mart ayında hizmete açılan kütüphane, eski Erzurum evlerinin klasik mimarisine göre restore edilen iki büyük konaktan oluşmaktadır. İlk katında şark köşesi formundaki tandır başı ve çocuk kütüphanesi, ikinci katında ise karşılıklı münazaraların yapılabileceği sohbet odası ve iki büyük okuma salonu bulunmaktadır. İçerisinde barındırdığı seçkin dermesi ile kullanıcılara hizmet sunmaktadır. 40 kişinin aynı anda yararlanabildiği kütüphanede edebiyat, tarih, din, kültür, sanat, bilim, siyaset, ekonomi, güzel sanatlar, felsefe ve çeşitli dallarda 7.000’e yakın eser bulunmaktadır. Kütüphanede ayrıca çocuk kütüphanesi, sohbet odası ve kitap okuma alanları yer almaktadır (Habib Baba Merkez Kütüphanesi, 2018).

İlhami Çiçek Kütüphanesi

İlhami Çiçek Belediye Halk Kütüphanesi, yurttaşların yaşam boyu öğrenme, bilgi, eğitim ve kültürlerini geliştirme, zamanlarının verimli bir şekilde değerlendirmelerini sağlama, bireysel ve toplumsal gelişim için gereksinim duyulan bilgiyi hiç bir ayırım gözetmeksizin bedelsiz sağlayan kültür kurumudur. Erzurum Büyükşehir Belediyesi tarafından kurulan kütüphane, Erzurum Büyükşehir Belediyesi Esmek Toplum Merkezi hizmet binasının ikinci katında bulunmaktadır. 30 kişinin aynı anda yararlanabildiği kütüphanede 5.000'e yakın eser bulunmaktadır (İlhami Çiçek Kütüphanesi, 2018).

Vedat Aydın Kütüphanesi

Erzurum Büyükşehir Belediyesi'nin kurmuş olduğu kütüphanelerden biridir. 2015 yılı Aralık ayı içerisinde kurulan kütüphane, Erzurum Büyükşehir Belediyesi Esmek Hilalkent Eğitim Merkezi hizmet binasının ikinci katında bulunmaktadır. 30 kişinin aynı anda kullanabildiği kütüphanede 6.000'e yakın eser bulunmaktadır (Vedat Aydın Kütüphanesi, 2018).

Esmek Gençlik Merkezi Kütüphanesi

Kütüphane, Erzurum Büyükşehir Belediyesi Gençlik Merkezi'nin 5. katında yer alan hizmet binasında bulunmaktadır. 30 kişinin aynı anda kullanabildiği kütüphanede 6.000'e yakın eser bulunmaktadır (Esmek Gençlik Merkezi Kütüphanesi, 2018).

Esmek Palandöken Kütüphanesi

Kütüphane Palandöken ilçesi sınırlarında yer alan Erzurum Büyükşehir Belediyesi Esmek hizmet binasında bulunmaktadır. 20 kişiye aynı anda hizmet sunulabilen kütüphanede 4.000'e yakın eser bulunmaktadır (Esmek Palandöken Kütüphanesi, 2018).

Bu kütüphanelerle beraber Erzurum'da eşraf elinde bulunan çok değerli dermeler de mevcuttur. Bu çalışmada tespit edilebilenler ele alınmıştır. Çoğunlukla şahıs elinde bulunan bu kütüphaneler aşağıda yer almaktadır. Bu kütüphaneler şunlardır:¹

Güneş Vakfı Kütüphanesi

1987 yılında Erzurum'da kurulan vakıf bünyesinde oluşturulan kütüphanedir. Kütüphanede Türk Dünyası, Türk Edebiyatı, Türk Tarihi ve Siyasi Tarih konulu yaklaşık 10.000 yayın bulunmaktadır.

Bazı kamu kuruluşlarının kütüphaneleri Erzurum'un kütüphane sayısını arttırmaktadır; fakat kullanıcıya ulaşmakta bazı sorunların olduğu belirlenmiştir. Bunlardan biri İl Müftülüğü Kütüphanesi'dir. Zengin bir kütüphane olan İl Müftülüğü Kütüphanesi'nde bazı değerli yazmalar da bulunmaktadır. Nitekim kütüphanede 280 el yazması eser mevcuttur. Bunun yanı sıra Hadis, Fıkıh, Tefsir ve Kelam gibi dini içerikli eserler de yer akmaktadır. Aynı şekilde Erzurum'un Pasinler ilçesindeki Erzurum

¹ Bu özel kütüphanelerin bazıları ile ilgili bilgiler 2000 yılında Erzurumlu İbrahim Hakkı Araştırma Merkezi'nde uzman olarak çalışan ve kendisi de İbrahim Hakkı hazretlerinin torunu olan rahmetli Feyyaz İbrahimhakkıoğlu'ndan alınmıştır.

İbrahim Hakkı Hazretleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kültür Derneği bünyesinde bazı bağış koleksiyonlar ve yazma eserler belirlenmiştir.

Zengin bir kültür geleneği olan Erzurum'da kitaplıkların da haliyle zengin olduğunu söylemek mümkündür. Bir gelenek şeklinde halen Erzurum evlerinde yıllardır babadan oğula aktarılan kitaplar saklanmaktadır. Erzurum'un eşrafından bazı ailelerde kitaplık oluşturma geleneği devam etmektedir. Hatta bazı ailelerin elinde olan kitap toplamının, müstakil ve zengin koleksiyona sahip bir kütüphane kurabilecek yeterlilikte olduğu söylenmektedir.

Bu ailelerden haberdar olabildiklerimiz ve kütüphanelerinin akıbeti hakkında edindiğimiz bilgiler şöyledir:

Namık Efendizâde Rasim Efendi Kütüphanesi: Taşhan olarak bilinen Rüstem Paşa Vakıf İşhanı'nın karşısında yer almaktaydı. Kitapların büyük bir kısmı Erzurum İl Halk Kütüphanesi'ne devredilmiştir.

Ramiz Efendi Torunu Handan Çavuşoğlu Kütüphanesi: 3.000 adet kitabın bulunduğu ve aile mensupları tarafından Ankara'ya götürüldüğü ve Ankara'da sandıklarda saklı olduğu söylenmektedir.

İbrahim Hakkı Hazretleri Kütüphanesi: Koleksiyonun önemli bir kısmının Rus işgali zamanında Ruslar tarafından kaçırıldığı, bir kısmının ise Bakü'de olduğu rivayet edilmektedir. Kitapların bir kısmı yeni kurulan Yazma Eser Kütüphanesi'ne bir kısmı ise Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'ne devredilmiştir.

Feyyaz İbrahimhakkıoğlu Kütüphanesi: 2.000 ciltlik eser mevcut olup, Erzurum'da kendisi tarafından saklanmaktaydı. Vefatından sonra çocukları tarafından muhafaza edilmektedir.

Selahattin İpçi Kütüphanesi: Kütüphanesi vefatından sonra yeğeni Fevzi Alemdar tarafından Erzurum'da muhafaza edilmektedir.

Ali Karaavcı Kütüphanesi: Kütüphane Erzurum'da kardeşi tarafından saklanmaktadır.

Cemil Karasu Kütüphanesi: Kütüphanenin şu an nerede olduğu bilinmemektedir.

Aşkaleli Dava Vekili Refik Çil Kütüphanesi: Kütüphanenin nerede olduğu hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Naci Elmalı Kütüphanesi: Erzurum'da çıkmış olan bütün dergilerin yer aldığı bir kütüphanedir. Naci Elmalı tarafından muhafaza edilmektedir. Bu dergi koleksiyonun yanı sıra Erzurum'a ait pek çok eser de Naci Elmalı kütüphanesinde bulunmaktadır.

Somunoğlu Ahmet Bey Kütüphanesi: Bu kütüphane yer alan yayınlar Atatürk Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır.

Gözübüyükdâde Kütüphanesi: Kütüphanenin nerede olduğu bilinmemektedir.

Turgut Iıcalı Kütüphanesi: Kütüphane Ankara'da aile mensuplarında bulunmaktadır.

Topçuzâde Ağa Efendi Kütüphanesi: Kütüphanede tasavvufi eserler, hadis, fıkıh vb. çeşitli ilimlere ait kitaplar bulunmaktadır. Çok meşhur bir kütüphane olup halen Erzurum'da varisleri tarafından korunmaktadır.

Bekir Erdem Kütüphanesi: Koleksiyonun İstanbul'da aile mensuplarında olduğu bilinmektedir.

Ezel Erverdi Kütüphanesi: Koleksiyon İstanbul'daki aile mensuplarında bulunmaktadır.

Nedim İbrahimhakkıoğlu Kütüphanesi: Koleksiyon İstanbul'da olup kitaplar sandıklarda muhafaza edilmektedir.

Prof. Dr. Erol Kürkçüoğlu Kütüphanesi: Kütüphane Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk-Ermeni İlişkilerini Araştırma Merkezi'nde bulunmaktadır.

Prof. Dr. M. Hanefi Palabıyık Kütüphanesi: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde bulunan ve fakültenin öğretim üyelerinden olan Prof. Dr. M. Hanefi Palabıyık'a ait kütüphanedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Kütüphaneler barındırdıkları bilgi kaynakları ve sundukları hizmetlerle içinde yer aldığı toplumun ve bireyin eğitimine ve kültürel kalkınmasına önemli katkılar sağlayan kurumların başında gelmektedir. Geçmiş çok eskiye dayanan kütüphaneler tarihin her döneminde var olmuşlardır. Kitaba ve kütüphaneye kıymet veren Türk-İslâm medeniyeti ve bu temele dayalı devletlerin kitapları korumak ve insanların yararlanmasına sunmak için kütüphaneler tesis ettikleri kayıtlarda yer almaktadır. Bu devletlerden öne çıkanlardan biri de Osmanlı Devleti'dir. Osmanlı Devleti'nin en önemli eyaletlerinden ve yerleşim yerlerinden biri olan Erzurum, geçmiş ve bugünüyle bir ilim ve kültür merkezi olmuştur. Nitekim bunun bir delili olarak pek çok kütüphanenin kurulması ve varlığı gösterilebilir. Erzurum'da kayıtlarda olan; fakat bugün mevcut olmayan kütüphaneler olduğu gibi, hala geçmişten kalan kütüphaneler de mevcuttur. Bununla birlikte Rus işgali esnasında pek çok kıymetli eserlerin talan edildiği ve götürüldüğü bilinmektedir. Cumhuriyetle birlikte yeniden yapılanma doğrultusunda çeşitli kütüphaneler kurulmuş, bu kütüphaneler vasıtasıyla bölge ve şehir halkına hizmet sunulmuştur. Bu kütüphanelerin en önemlileri Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi ve Erzurum İl Halk Kütüphanesi'dir. Ayrıca Erzurum Büyükşehir Belediyesi'nin kültürel ve eğitimsel hizmet anlayışı çerçevesinde kurmuş olduğu kütüphaneler de şehir halkına hizmet sunmaktadır.

Kaynaklar

- Anameriç, Hakan. (2009). “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından Çok Partili Döneme Kadar Olan Dönemde Siyasi Yapı ve Kütüphaneler”. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler: Müzeler, Arşivler, Kütüphaneler, Yayınevleri, Telif Hakları = International Congress of North African and Asian Studies Papers: Museums, Archives, Libraries, Publishers, Copyright Issues - ICANAS38 10-15 Eylül 2007, Ankara içinde (45-67). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Bakırcı, Selami. (2007). “Erzurum’daki Vakıf Faaliyetleri İçerisinde Kitap ve Kütüphanelerin Yeri”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu*, 1, 387-404.
- Başar, Zeki. (1977). *Tarih Boyunca Çeşitli Hizmetleriyle Camilerimiz*. Ankara: Güneş Matbaacılık.
- Cunbur, Müjgân. (1963). “Türk Kütüphaneciliğinin Tarihi Kökleri”. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 12 (3-4), 105-116.
- Çelik, Muammer. (1997). *Erzurum Kitabı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Cögenli, M. Sadi ve Bakırcı, Selami. (2009). *Erzurum Müftüsü Müderris Sakıp Efendi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Doğanay, Hayati. (1989). *Erzurum’un Genel Coğrafi Özellikleri: Şehri Mübarek Erzurum*. Ankara: Erzurum Belediyesi Kültür Yayınları.
- Erkal, Abdulkadir. (2000). “Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi Seyfettin Özege Kitaplığında Bulunan ‘Name’ ve ‘İye’ İsimli Yazma Eserler”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 15, 213-263.
- ERŞA. (2017). *Osmanlı Dönemi Erzurum Şehir Haritası*. Erzurum: Erzurum Teknik Üniversitesi
- Erünsal, İsmail E. (1991). *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Erünsal, İsmail E. (2008) *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Erünsal, İsmail E. (2000). “Osmanlılarda Kütüphane ve Kütüphanecilik Geleneği”, *Yeni Türkiye*, 701 *Osmanlı Özel Sayısı IV*, 56-73.
- Erzurum İl Halk, (2018), 13 Haziran 2018 tarihinde <http://www.erkutup.gov.tr/yazdir?E988D8C0A9FA61242E9FAF09374CB E05> adresinden erişildi.
- Erzurumlu Emrah (2018), 13 Haziran 2018 tarihinde <http://www.kygm.gov.tr/TR,46229/erkutup-emrah-edebiyat-muze-kutuphanesi-ve-cagdas-hiz-.html> adresinden erişildi.
- Esmek Gençlik Merkezi Kütüphanesi (2018), 14 Haziran 2018 tarihinde <https://www.erkutup.bel.tr/ebb-kutuphane-mic/2/1012/1013.html> adresinden erişildi.
- Esmek Palandöken Kütüphanesi, (2018), 14 Haziran 2018 tarihinde <https://www.erkutup.bel.tr/ebb-kutuphane-mic/2/1012/1014.html> adresinden erişildi.
- Eyice, Semavi. (1957). “Eski Kütüphane Binaları Hakkında”. *Türk Yurdu*, 267, 728-729.

- Faroqhi, Suraiya (2002), *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Çev. Elif Kılıç, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Habib Baba Merkez Kütüphanesi, (2018), 14 Haziran 2018 tarihinde <https://www.erkurum.bel.tr/ebb-kutuphane-mic/2/1012/1010.html> adresinden erişildi.
- İlhami Çiçek Kütüphanesi, (2018), 14 Haziran 2018 tarihinde <https://www.erkurum.bel.tr/ebb-kutuphane-mic/2/1012/1011.html> adresinden erişildi.
- Keleş, Hamza. (2000). *Erzurum Vakıfları: H. 988 (M.1580-1581) Tarihli Erzurum Evkaf Defterine Göre*. Ankara: Bizim Büro.
- Konukçu, Enver (1992). *Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum*. Erzurum: Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası.
- Konukçu, Enver vd. (1989). *Şehr-i Mübârek Erzurum*. Ankara: Erzurum Belediyesi Kültür Yayınları.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. (1960). *Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi*. İstanbul: Ercan Matbaası.
- Kuruluş ve Görevler. (2018). 25 Eylül 2018 tarihinde <http://www.kygm.gov.tr/TR-3/kurulus-ve-gorevler.html> adresinden erişildi.
- Küçük, Cevdet. (1995). *Erzurum*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C.11. İstanbul: İSAM.
- Salnâme-i Maarif, İstanbul 1318, s.1016.
- Soysal, Özer. (1998). *Türk Kütüphaneciliği: Geleneksel Yapıdan Yeniden Yapılanışa*, C. 1. Ankara: Kütüphaneler Genel Müdürlüğü.
- Sümer, Faruk. (1962). “Türkiye Kültür Tarihine Umumî Bir Bakış”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 20 (3-4), 213-244.
- Şehsüvaroğlu, Bedi N. (1978). “Tarihte ve Bizde Kütüphane”. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 27 (1), 1-9.
- Şenalp, Leman. (1974). “Cumhuriyet Döneminde Kütüphaneciliğimiz”. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 23 (1), 38-47.
- Turan, Osman. (1980). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- Uluçam, Abdüsselam. (1994). “Erzurum’daki Çifte Minareli Medrese Üzerine Yeni Bir Yorum”, *XI. Türk Tarih Kongresi* C. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzun, Mustafa. (1995). *Ezher*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 12. İstanbul: İSAM.
- Vedat Aydın Kütüphanesi (2018), 14 Haziran 2018 tarihinde <https://www.erkurum.bel.tr/ebb-kutuphane-mic/2/1012/1012.html> adresinden erişildi.

